

1/K.-тат.
11-76

981 Kr - matap

مذہبیت اسلامیہ

(ایک کنجی طبعی)

« ترجمان » جریدہ سی محرری اسما
عیل بک غصبرنسکی طرفدن ترتیب
اولمشدور.

باصلمہ سنہ رخصت برلدی س. پتر-
بورغ. سنفتابر ۲۹ سنہ ۱۸۹۴ دہ

باغچه سمرای

« ترجمان » غزته سی باصلمہ خانہ سنده
باصلدی 981/76

ШКАФЪ XLV.

ПОЛКА 7. № 772

К-Та
1-76

ИНВ.

К

1-77-72

﴿ مدینت اسلامیہ ﴾

دنیادہ بیک تورلی قوم و خلقلر بار؛ بری برینه بکرمز
 لر بری برندن فرقلی دز. فرق بکزممک دیمک بیاضاق قرهلق
 چوقلق آزلق دکل معیشتلرینک ایشلرینک هنرلرینک فرق و
 غیرلغیدر. خلقلر بار بو کونده نطقسز حیوان درجه سنده اولوب
 اوزلری چیپلاق عائله دن، نکاحدن، یورتدن، بنادن، صناعتدن
 زراعتدن خبرلری اولمیوب اوچر بشر اوله زق داغلرده مایمونلر
 کبی عمر کچیروب و بعض بالق و آو ایله غدانلورلر. بونلردن
 ایلریده خلقلر بار - صناعتدن، تجارتدن، بنا و هنردن بی
 بهره اولسه لرده عائله تشکیل ایدوب فضائل نکاحدن خبردار او
 لوب جنس جنس قوشلیشوب قزلرده بوکون بونده یارین انده
 کوچوب جورلر و غدانلکلری باقدیغی ماللر ایله در. بونلر
 دن دخی درجه درجه ایلروده خلقلر بولنوب صناعت، زراعت
 و تجارت ایله مشغول اولوب هم عائله، هم جمعیت، هم دولت
 تشکیل ایتمک درجهلرینه یتیشوب هنر - فنون - حقوق عاوم
 و اخلاق آشناسی اولمشلردر که بونلر آووللرده و شهرلرده
 ساکن اولوب نظام التندہ اسایش و امینلک ایچنده بیک
 دورلی ایش و کوچ، بیک تورلی صنایع بیک تورلی هنر

بيك تورلى تجارت و كسب ايله راحت راحت دنياده يشاب
تورادرلر.

اشته چرلاق چيپلاق، يورتدن صناعتدن خبرى اولميان
خلقلار « وحشى » يعنى كيك و حيوان حالنده عد اولنوب يورتلى
يرلى صناعتلى هنرلى (يعنى شهرلرد، و قريه لرده سا كن
اولوب راحت و امين اوتوريچى) خلقلار مدنى عد اولنورلر.

مدنيت — انسانلرك راحت و سلامتلك حالنى موجب
اولوب، بر خلقك يا بر ملتك راحتى و سلامتلى كار و كسبى
نه درجه ايلروده ايسه مدنيتى دخى آكا نسبتاً ايلروده در و
بالعكس بر ملتك و يا بر قومك مدنيتى نه درجه آشاغيده
(توبن) ايسه شو خلقك راحتى و معيشتى دخى شو درجه
نقصان و آشاغيده اولديغى معلومدر.

مدنيت بر حالدركه بر ملته و ياكه بر مملكته مخصوص
دكلدر. هر ملت و هر طرف مدنيت كسب ايده بيلور، ولكن
كسب مدنيت پك چوق تورلى سببه حاجتلى و متوافق اولد
يغندن بعض ملت اره سنده و بعض ممالكده زياده ايلرولب
ضيانلوب بعضسنده خيلىجه آشاغى درجه ده قالمشدر.

زمان اوليده آوروپا مدنيتدن بى بهره قالوب حاضرد
آوروپا مدنيتى آزيا مدنيتندن زياده ترقى ايتمش و ايلرولمش
اولديغى معلومدر. وقتيله آوروپالى كولك (كوامك) نه او
لديغنى بيلمىوب آنجق حيوان تريسنه صاريلوب جورديكى

حالده آزیالی پاموقدن بزله ایپکدن قماشله کیورله ایدی؛
حاضره آزیالیر آت ایشک و قایق ایله اون کونده جور دیکه
یولی آوروپالی تیمور یول و پاراخود ایله بر کونده
کچوب کیده! بو حال مدنیت درجه سنک ثمره سیدر.

مدنیت انسان اوغلینه راحت — سلامت و خوش
معیشت واسطه سی و سببی سی اولوب اوزی ایسه صنعت، هنر
تجارت فنون و اخلاق ترقی سنه بایلی و متواق قدر. هر کیم
صنعت، هنر و فنون و اخلاق یولنده سعی و غیرت ایدر
ایسه مدنیت و بونک ایله برابر جمله عالم انسانیت زور خد-
مت ایتمش اولور.

اسلاملر مدنیتی نه حالده تاپمشلر، نه درجه یه چیقار-
مشلر؛ عالم انسانیت نه فائده لری اولمش — باقایق؟ بونلر
اسلاملرک اثرلرندن و ایشلرندن آکلاشیلور.

انسانلرک بو فائیده سلامت و راحت اوزره تورمالری
مدنیت حاجتلی و مدنیتک درجه سی و کمالی خلقلرک کسب
ایده بیلدکلری علوم — اخلاق — فنون و صنایع لره باغلیدر
دیمش ایدک. اوت، راحت و امینلک ایچون مدنیت، مدنیت
ترقی سی ایچون علوم فنون هنر و صنایع ترقی سی کرکدر.

بر ملت مدنیت کسب ایتمش ایسه شو ملت خیلجه
علوم — هنره و صنایعه اشیا اولدیغی سببیلدر؛ بر ملتک
مدنیتندن عالم انسانیت فائده اولمش ایسه شو ملتک ایجاد

ایستدیککی هنرلر، کشف و تجربه ایستدیککی حقیقتلر، یاسادیغی آلتلر، متاعلر، ماشینلر، ترتیب قیلدیغی نظاملر، ایشلتدیککی اصوللر، ادبه و فنونه متعلق یازدیغی کتابلر — امور معاش انسانیه فائده و مدار اوله جق کبی شیلر اولوب هر ملتار اره سنده قبول و مقبول شیلر و اثرلر اولمق کرکدر. اسلاملر دن عالمه و انسانیه فائده بولدیمی؟ مدنیت اسلامیه دن عالم حصه مند و فائده مند بولدیمی؟ بو فائیده راحتجه و سلا متجه اوتورمق ایچون و شرف انسانیه مدار اولمق ایچون اسلاملرک خدمتی بارمی؟

هم باردرد، هم ~~کوپدر~~ لکن بونلری نقله باشله دز. دن بورون بر سوزم دها باردرد: آوروپالیلر بزم «مدنیت اسلامیه» دیدیکمز «عرب مدنیتی» دییورلر بو ایسه دو رست و تمام دکلدر. بورنغی وقت جمله آوروپانک علوم و فنونه دائر اثرلری «لاتین» لساننده یازیلور ایدی. فرانسز — انکلیز — نمسه و غیرری قوملرک علماسی هپ لاتینجه قلم چکوب اوز لسانلرند آنجق اوافق توفک نرسه لر و شعر ابیات کبی شیلر یازارلر ایسی..... آروپا اثر فنیه سنه و مدنیتنه «لاتین» مدنیتی دیمک جائز اولورمی؟ شو اثرلری و مدنیتی میدانه چیقارمشلر لاتین اولمیوب آوروپانک یکی قوملری اولدیغی حالده آروپا مدنیتی دیمک دها تمامدر.

واقعا، اسلاملرک اثر علمیه و فنیه لری هپ لسان عربی

ایله یازلمشدر و لکن یارانلر — مصنفلر — کاشفلر —
 عالمر هپ عرب دکل ایدیلر. ترک — فارسی هند علما
 سی دخی اثرلرینی عربچه یازمقده ایدیلر آنجق بو یقین
 زمانده هر قوم اوز دیلنده اثر علمی و فنی کسب ایتیه
 باشلادی.

کوردکلری اسلام کتابلری و اثرلری هپ عربچه اولد.
 یغندن آوروپا علماسی یازانلری عرب و مدنیت عرب مدیتی
 در — ظن ایتمشلر اما اسلام غمنه و فنونه عربدن ماعدا
 ترک — فارسی و غیر قوسلرک خدمتی اولوب علما اسلام
 مک اک اولوغلرندن بیوکلرندن مثلاً ابن سینانک و حکیم
 فارابینک ترک، صلاح الدین ایوبیک کرد اولدیغنی و دها بو
 کبی لری بیلسلر ایدی مدنیت اسلامییه عرب مدیتی دیمزلر
 ایدی، چونکه بارجه اسلام اولمش قوم و خلقلر بو مدیتیه
 حصه دار و خدمتچی اولمشلردر اوغلی آنادن و اوغلی او
 غلدن حصه دار اولوب کلدکلری کبی امور معاشده — نظام —
 تجارت و صنایعدن صولک میدان آلمش ملتلر برونغی وقت
 اولوب کچمش خلقلردن حصه آلمشلردر و بو حصه لری
 (تجربه — کشف — موازنه و تفتیش) ایله دها زیاده
 بیوتمشلردر زورلتمشلردر. مدنیت اسلامیهدن بورون مشهور مدنیت
 اسکی مصر و یونان مدیتلریدر؛ صکره میدان آلمش و زیاده
 رواج کسب ایتمش مدنیت حاضرده آوروپا مدیتیدر اسلاملرک

هنر فنون صنايع و تجارتي اسكى مصر و يونانيلردن كوپ
ايلروده اولديغى كىي اوروپايلرده بوكونده بو خصوصلرده اسلام
ملردن آلدینه كيتديلر اوروپا علماسنك كوپسى اوروپا مدنيتنك دو
غريدن دوغرى يه يونان مدنيتندن دوغديغه اعتقاد ايدرلر و مد
نيت اسلامه دن اوروپايه فائده اولديغى اقرار ايتدزلر و لكن بو
ظنلرى يا كشلدر و خطادر، چونكه يونان مدنيتى اخري ايله اوروپا
مدنيتى باشنه قدر كچمش بيك ييل عالم مدنيتسزى قالدى؛ اوروپا
مدنيتى دوغرى يوناندىن آلمش ايسه بيك سنه اولنجه نه ايچون
آلمدیده بکلب توردی؟ يونان مدنيتى اوروپادىن بورون اسلام
ملره كچدى و اسلاملر بو مدنيتى چوق درجهلر ايلرولتوب
و نقصانى آرالتوب اوروپايه نقل ايتديلر. مشهور يونان
علمالرى اريستوطاليس — ارستو — افلاطون و غيريلر
مشهور انرلرينى اوروپايلره بيلديرنلر اسلامدر. اسلام مدر
سهلرند و عرب ترجمه لرندن اوقوب اوكرنديلر؛ اوروپا مدنيتنه
مدنيت اسلامه نك پك چوق فائدهسى اولديغى بعض فرنك
علمالرى دخى انكار ايتميورلر مثلاً «اوروپانك ترقيات
عقلىنسى تاريخى» نام اثرنده آمريقا علماسندن (دردپر)
اوروپانك بوكونده اولوغ ضياسى اسلاملر ياقدقلىرى شمع و
چراغلر ك ضياسندن ميدانه كلديكى رويت ايدىيور.

آيات كريمه واحاديث نبويه و اصحاب كرامك امثاللرى
اسلاميت مدنيتك اساسى و قىوسى اولديغى كوسترلر بو
مقدس قىودن چكه بيلديك قدر آب زمزم چيقار؛ چيقدقچه

آرتار آزالماز؛ اسلامیت نشر علوم و انتشار معارفی، توسیع صنایع کسب و تجارتی، سعی و غیرتی حقیقت و عدالتی یعنی مدنیتك بارجه اسبابنی حکم و تشویق ایدر....

(بشیکدن هزاره قدر علم طالبنده بولنکر)، (علم خطایده بولسه باروب قدرکز)، (ار و قادبن کشی به علم فرضدر)، (علم اسلام مالیدر — قایده بولسه باروب الور)، (قلم ایشی قلیچ ایشندن افضلدر)، (دنیاده تدبیر و صناعت ایله یاشاکز)، (عبادتدن صوڪ قسمتکزی قدرکز)، (تنبللك ایشزلك مکروهدر) غیری و غیری بوکبی اسلامیت امرلری مفهومانجه ملت اسلامیه سعی و غیرت ایله علوم و معارفه، صنایع و تجارتیه یاشوب بر مدنیت کسب ایتمشلر ایدی که یونان و اوروپا مدنیتی اردسندہ کچمش زمانلر هر طرفچه قرانغی ايسده ممالك اسلامیه ضیا مدنیت ایله منور اولوب اوروپا مدنیتیك آناسی مقامنه کچمشدر.

شرف انسانیتیه لایق، معیشت انسانیهیه مدار و فائده اوله حق کبی ایشلردن اسلاملك ایشلری ندر؟ علم و فنونده؛ هنر و صنایعه؛ تجارت و حسن معیشته اسلاملر نیجه ایش و خدمت قیادیلر؟ باقایق.

عالم هیئت

اسلاملر اره سنده فنون بیلوک و معرفت نشری خلفا عباسیه نك ايكنجیسی اولان ابو جعفر عبدالله المنصورك زما-
 ننده باشلانمشدر. بو خلیفه اوزی عالم و فنون محبتجیسی اولوب هند علماسندن علم نجوم و هیئت تعلیم ایتمش ایدی و بو فنی خلقلر بیننده نشره باشلامش ایدی. صکره یونا-
 نیلر عننده فنون دها زیاده ترقی ایتدیکنی آکلاب بونلرک اثرلرینی لسان عربیه ترجمه ایتدرمیه باشلامشدر.

شو اثناده خرستیانلر اره سنده و روم دولتنده فنون اوقولمق و هنرلر مقبول اولمییوب فنون شناسی اولان بر فرقه خرستیانلر « نستوریلر » روم حکمداری زنون طرفندن جزالنبوب قوولمشلر ایدی. بو بیسچاره لر بر یرده راحت تاپامیوب پریشان حالده تا خراسان و نیشابور طرفلرینه قدر داغلوب هنر و معارفه خدمت ایتمکده ایدیلر.

ابو جعفر بونلری طویلاب و حمایه سنه آلوب بیلدکلری فنون و هنردن اسلاملری حصه دار ایتمک ایچون پک چوق اثرلر ترجمه قیلدرمشدر. بعده اولان خلیفه لر دخی بو یولده حرکت ایدوب آز وقت ایسچنده ممالک اسلامیه نك هر طرفندن ارباب علم و هنری طویلاب یونان کتابلرینک اک معتبر و فائده لی لرینی ترجمه ایله زور — زور کتب خانه لر تولدرمشلردر. بغدادده آچدقلری بیوک مکتبلرده تفسیر

و احاديثه برابر ارسطو — ابقراط — چالينوس — اقليدس — ازاليميد — بطلميوس حکمالرک اثرلری کبی تدريس اولنيور ایدی.

خلفا عباسیه نك ابو جعفر منصوردن صکرد اك عالمی و علوم و فنون نشرینه و ترقیسنه اك كوپ خدمت و غیرت ایدهنی ماموند. مامونك زمان خلافتنده فنون و معارف بین الاسلام شو درجه ترقی و انتشار ایتمش ایدی که مدنیت اسلامیة نك پارلاق اك ضیالی زمانی اولمش ایدی.

ابو جعفر دن صوك و ماموندن بورون اولان خلیفه لردن هارون الرشید و محمد المهدی حضرتلری دخی علوم و فنون نشرینه چوق یاردملر و همتر قیلمش. مشهور منجملر مسیح الله و احمد بن محمد نهاوندی و اقلیدسك علوم ریا-ضیهیه دائر کتابلرینی ترجمه ایدن هجیه بن یوسف که بو ایکی خلیفه نك زماننده میداننه حقیقه مشلردر.

مذکور زمانده اسلاملر ارده سنده « فن میخانیکی » یعنی ماشیناجیلق شو درجه ایلرولمش ایدی که هارون الرشید حضرتلری فرانسه حکمداری اولوع قارلویه یوللادیغی هدیه لر ایچنده اولان بر چالر ساعت بارجه اوروپانك حیرتنی باعث و تعجبه قاندرمش! ابو جعفر کوننده باشلانمش تر-قیات علمیه و فنیه مأمون زماننده کمال درجه سنی تابمشدر. بو ذات شو زماننك علما و متفکرینلرینی یاننه **طویلاب کیجه**

کوندوز علوم و معارف نشرینه غیرت ایدر ایدی. یونان حکمداری ایله حسن مناسبتی اولوب اتینه دن یونان اثرلری طویلاتوب ترجمه ایتدرمشدر. یحی ابن خالد برمکینک همتی ایله برنجی مرتبه عربیه ترجمه ایدلمش اولان «محسطين» نك تازهدن و دهها تکمیل ترجمه سی، اجرام سماویه جدولی و تارته لری مأمون زماننده یاسالمشدر. سند بن علی و خالد بن عبدالملك مروودی علم هیئت و نجومده تازهدن خیلی معلومات کشف ایدوب بو فنی بر درجه دهها توسیع و بطلمیوسك مجسطیننی تصحیح قیلیمه موفق اولدیلر. یسینه بو ایکی علما كره ارضك طول و عرضی درجه لرینی او- لچیوب تعیین ایتدیلر.

مأمون زماننده احمد بن عبدالله الهباش متقدمینک تعریفاته رعایت قیلیموب اوز تجربه لری ایله سیاراتك حرکاتنی مصور اوچ زیچ ترتیب ایتدیکی کبی عباس بن سید جوهری، ابن اسحاق بن کسوف، عبدالله بن سهل الفرغانی و غیره مشهور اسلام منجملری مأمون زماننه شان و نام برمشلردر. بو علما لریونانیلرک علم هیئت و نجومده كوپ خطا لرینی تاپوب تصحیح ایتدکن ماعدا کونشك اوستونده کی لسه لری آی و کون توتلماسی قویروقلی ییلدزلرک ظهوری حقنه ده چوق دقیقه لر کشف ایتیمه موفق اولدیلر. بونلردن ماعدا فن نجوم و هیئته خدمت ایلمش علما اسلام پك چوقدر. محمد

ابرهیم الفزاری هندیلرک و یونانیلرک بو فنلرده معلوماتلرینی تفتیشلرک مکمل برکتاب تألیف ایتمشدر. احمد بن محمد نهاوندی حضرتلری نشابورده اجرام سماویه نک سیر و تجربه سیله مشغول اولوب سیاره لرک سیرینی مبین « المستعمل » نامنده یکی زیجلر ترتیب ایتمش، مأمون زماننده محمد بن موسی الخوارزمی (سند هند) نامنده فن نجوم و هیئت حقنده زور بر کتاب قلمه آلمشدر. بو عالمز غایت قالمکللی بر ذات عالی اولوب ایکی بوز جلدن زیاده کتاب تألیف ایتمش. محمد بن موسی او وقته قدر عربیه ترجمه اولنماش یونان اثرلرینی ترجمه و بونلره خیلی شرح و حاشیه لر ترتیب ایدوب اوز افکارلرینی و کشفیاتنی قوشدقدن ماعدا حکمتک فضائل و فائده سی خصوصه « الحکمة الداخلية » نامنده منطق و آداب — علوم ریاضیه — علم جو هوایه — فن ابصاره و هیئته متعلق بیوک اثر یازمشدر. بو ذاتک عام طبعه دخی چوق اثری باردر.

مأمون خلیفدنک وفاتندن صوک علم هیئت ترقیسی تو. قتایوب موسی بن شاکر — محمد احمد و حسن اسمنده اوچ اوغلی و غیریلر بو فنی توسیع ایتیمه چوق خدمت ایتمشدر.

مذکور اوچ قرن داشک رصد خانهمی شهر بغدادک (باب الطاق) کوپروسی اوستنده اولوب آندن آی و کون طوتلما

سنی و کبره قمرک جسامتنی تجربه ایدوب بعض معلوماتلری
تصحیح و خیلی تازه معلوماتلر کشف ایتمشر.

علمای اسلامک معتبر اصولی — اوزلرندن بورون
بیلنمش و کشف اولنمش شیلری آکلاب صوک دها بیلنما
مش و کشف اولنماش حقیقتلری تجربه و حسابلر ایدوب
بیلنمک ایدی. اوزوپانک فنون و هنر ترقیسنه بو قدر خدمت
ایدن بو اصولدر. بو اصول بویونجه درکه ثبیت بن کره —
دنیاده برنجی مرتبه اوله رق — فن جبرک هندسه ده استعمالن
کشف و ایجاد ایدوب همان فن هندسیی تازه دن میدانه
چیقارمشدر و بوندن بویله علوم ریاضیه یه پک چوق ایشلر
ایتمشدر.

مأموندن صوک خلفا عباسیه نک اون ایکسی فضل و
هنر اربابی اولوب علوم و معارف ایلرولمه سی یولنده غیرت
ایتمکده ایکن ملکلی طوپراقلی آزالمقده ایدی. اندلس
— مصر و مغرب اللرندن چیقدیگی کبی خراسان و ایرانده
خیلی تازه قوم و خلقلر پیدا اولوب بغداد خلافتی قوتسز
لنمکده و تهلکه لری چوغالمقده ایدی.

حال بویله ایدیه ده علوم و معارفک ترقیسنه زیان بولمیوب
بغداددن باشقه شام شریف و شیراز و ثمرقند و نشابورده
فن نجوم و هیئت اوقونمقده ایدی.

خلفا عباسیه دن صوک آل بویه سلاطینندن غضد الدوله

علوم و معارف نشرینه بیوک خدمتگر ایتمشدر بو پادشا
هک کوننده ابو سهل الکوهی، ابوالفداء، ابو بکر بن صبر،
ابو حسین الخزی، ابو اسحق ابراهیم بن هلال، ابو سعد
فضل شیرازی، ابو حسن المغربی و دها چوق مشهور علما
و متفنینلر یتمشدر ابو اسحاق حضرتلرینک علوم ریاضیه و
فلکیانه تیشلی و دوستلرینه یازدیغی مکتوبلر و نامه لر بو کونده
اوروپانک علوم و فنون غزته لری کبی اولوب بونلرک
آداسی مقامنده در.

ابو الوفا حضرتلری خراسانلی اولوب هجرتک بشنجی
عصری باتنده باغدادده علوم و فنون تحصیل ایدوب
«الزیج الشامل» و «مجسطی» نامنده ایکی مشهور تألیف
یازمشدر بو ایکی کتابدن اوروپالیلر پک چوق معلومات
اوکرنمشدر. طوپراق اولچمک و باشقه هندسه ایشلری بو
اثرلردن اوکرنلمشدر.

بو کونده اوروپا علماسنک انده اولان دوربین و خور
ده بین (تروبا — تلسقوب) علمای اسلام زماننده دها
ایجاد اولنماش ایدیلر. اگرجه بو آلتلر شو وقتده اولمش
اولسه لر بلکه اوروپا علماسنه علم هیئتده هیچ بر ایش
قالدرملر ایدی!

زمان اسلامیه نک بشنجی عصرنده بر طرفدن غزنویلر
و سلجوقیلر و سائر طوائف ملوک اره سنده ظهور ایدن

فتنه و محاربه لر، ايكنجى طرفدن ماغولستاندن چنكىز خان
 حكمنده اولان دىنسز ماغول قومى سيل صوبى كىبى آقوب
 دنيابى قان ايچينه غرق ايتديكى و اوچنجى طرفدن بارجه
 اوروپا حكمدارلىرى قزل آما پاپاسنك تشويقي ايله قوشياوشوب
 اسلامدن قدس شريفى توتوب آلمق ايچون آچدقلىرى اولوغ
 محاربه لركه « اهل صليب » نامى ايله مشهوردرلر — ممالك
 اسلاميه يى قورقونچ بر حاله كتوروب علوم و فنون و
 هنر يوللارينك بوزولماسنه سبب اولديلر. بو قدر تهلكه و
 قورقو ارسند علوم و معارفه زيان ككله جكى ينكل فهم
 اولنور.

ماغوللرك هجومي و يوز ييل سورمش « اهل صليب »
 محاربه لرى مدنيت اسلاميه پك چوق زيان برديلر ولكن
 الحمدالله ضاى علوم و معارف ينه سونمدي بالعكس دشمنلرى
 ضيالنديروب منور قيلدى.

ماغول دىنسزلرينك پك چوغى اسلام ايله مشرف اولوب
 مدنيت اسلاميه يى قبول ايتديلر اوروپايلر ايسه يوز ييل
 محاربه وقتنده اسلاملردن پك چوق هنر و صنايع اوكر-
 نوب قايتديلر.

مدنيت اسلاميه نك اوجاقلرى — كوزلولرى يالكر بغداد
 — شيراز — نشابور — ثمرقند دكل ايدى مصرك —
 مغربك و اسپانيا نك ترقيات علميه و فنيه سى معيشتى و مد-

نیتی بونلردن توبن و کم دکل ایدی . اسپانیاده و آفریقاده
میدانه کلمش علمای اسلام پک کوپدر . تألیفاتلری کشفیاتلری
یوزار ایله درکه بو اوافق کتابچده ناملری آیتسه یکر می جاد اولور .

مصر علماسندن آل فاطیمیه زماننده یتشمش حسن ابن
هشیمه سکسان کتاب یارمشد . مغرب و اندلس علماسندن ابن
زرقه له — مسلمة المغربی، عمر ابن خالدون — یعقوب ابن
طارق، ابن الرشید و غیری متفننلر مدنیت اسلامیه یی او
طرفلرده پک بیوک و زور درجه لره چیقارمشلر ایدی .

اوروپاده مشهور لاتین لساننده یازلمش (ازیاچ الفونسیه)
مسلمة المغربینک اثرلرندن نقل اولنمشدر . اندلس علماسندن
علمی و فنی اوتوز — قرق کتاب تألیف ایلمش آدملر
چوقدر . مرسیه لی شیخ ابو عبدالله محمد محی الدین حضر تلر
ینک تورلی علم و فنونه دائر ۹۳ اثری بارد .

آل عثمان سلاطینی و دخی اقساق تیمورک اوغلی اولغ
بک معارفه و فن هیئته چوق حمایه و یازدمار ایتمشلر .
علمایی و متفننلری بینلرندن آیرمزلر ایمش . اولغ بک
ایسه اوزی دخی هیئته تیشلی بر کتاب یازمشد .

طبیعیه علوم

علمای اسلام فنون ریاضیه ایله بونلره تیشلی و منا
سبتلی اولان هیئت، نجوم، میخانیکه، ابصار، جغرافیا فنلرینه
چوق خدمتلر ایتدکلری کبی علوم حکمیه و طبیعیه ده زور خد .

مترل ایدوب خواجه لری اولان یونانیلری کوپ اوزوب کیتدیله.
 فن کیمیا علمای اسلام الندی پک زیاده ترقی ایتدی.
 اسلام کیمیاچیلری معادن و غیره شیلرک عناصر و ترکیباتنی
 میدانه چیقاروب علم کیمیا ترقیسنه خدمت ایتدیله. هجرتک
 اوچنچی عصرنده جابر ابو موسی و جعفر کوفی و دوردنچی
 عصرک باشلرنده ابو بکر الرازی یازمش اثرلر فن کیمیانک
 اسلاملر آره سنده ایتمش ترقیسنه دلیل کافیدر. خامض کیبریت
 (فوسفور) خامض ازوت (کهرچله) ترکی کونه صو (جیوه)
 و ساحمضات معدنیهنک صورت استحصالی روحلر و بعض
 اسپرتلرک اختمار و دهها باشقه عملیات کمیویه مذکور علما
 نک کتابلرنده بیان اولنمشدر.

اسلاملر دنیانک هر طرفنه جابراب هر طرفک هواسنی
 نباتاتنی کوروب یونان علماسنه هیچ معلوم اولمیان ایکی
 بیکن جنس نباتات کشف و تجربه ایدوب علم نباتاتی دهها
 زورلتمشله. مشهور ابن سینا طبه دائر یازدیغی کتابنده شو وقته
 قدر بیانمیان پک چوق نباتات بیان ایدیور. اندلس خلفا
 سندن برنجی عبدالرحمن قرطبه شهرینک یاننده بیوک نبا.
 تات باغچه سی یاساب جهانندن اوت و آغاچلر توپلاتمق ایچون
 آزیانک و آفریقانک هر طرفنه مخصوص کشیلر یوللامشار ایدی.

بونجه فائده لی اولان راوند، دارچین، تیمور هندی من
 (قدرت خلواسی) سنمکی، کافور، صاری حلیله و غیره

نباتاتلر ودخی معجونلر یاسامق ایچون بال یرینه شکر استعما-
لی علمای اسلامک جمله کشفیاتسندندر. کرک اولان علاجاری
و شیلری شکر ایله قاینا توب صاق-لامق اسلام علماسنک و
شهرلرده اجزا خانهار (آیتک) آچمق اسلام حکومتنک معر-
فتلریدر. نباتاتک ارککی دیشیسی اولدیغنی باشده کشف ایدن
و زراعتیه لازم نیجه آتلا ایجاد ایدن اسلام علماسیدر. علم-
الارض دخی ابتدا اسلاماردن ظهور ایتدیکی انکلیز علماسندن
« لایل » یازدیغی علم الارض کتابنده بیان اولنمشدر. اورو-
پاده بو کونده موجود اولان نباتات و اشجار و چیچکلرک
کوپسی اندلس (اسپانیا) مسلمانلرندن آلمشدر و نیجه
آسرالیدیغی اوکره نلمشدر.

ط ب

فن طبده اسلامارک چوق ترقیسی بار ایدی. هارون
الرشید خلیفه نک طبیبی اولمش یحی بن مسقویه اجزاجیلغ،
اوشوتمیه مأکولاته نزلویه باش آغریسینه و غیره ناخوشلقلره
دائر اوتوز جلد کتاب معتبر تألیف ایتمشدرکه بونلرک بعضی
عربچه بعضی لسان عبرانیده اوله رق اوروپالیلرک الینه تو
شمشدر. خلفای عباسیه زماننده پک چوق طبیبلر یتشوب
بونلرک اک مشهوری ابو بکر الرازی ایله ابو علی بن سینا
درکه بونلرک یازدقلری کتابلری یالکیز اسلام اره سنده دکل
اوروپاده دخی چوق زمان دستورالعمل طوتلمشدر.

ابو بکر الرازی اوزندن بورون یازلمش فن طبه دائر
 نقدر کتاب بار ایسه جمله سنی طوپلاب او قودقدن صوڪ بغداد
 و نشابور شفا خانه لرنده نیجه سنه خدمت ایدوب « حاوی »
 نامنده طب کتابندن ماعدا چیچك و قزامق علت لرینه دائر بر
 اثر تاشلامشدر. بونلردن غیر ی اون جلد طب کتابی یازمشدر
 که میلادك اون آلتینجی عصر نده ایتالیا ده ترجمه سی باصلوب
 بارجه اوروپایه نامی جایرامشدر بارجه یازدیغی کتابلر ایکی
 یوز جلدن زیاده در.

الرازیدن الی ییل صوڪ ایرانده علی بن عباس نامنده
 بر طبیب ظهور ایدوب یونانیلرك طبه اولان خیالی خطا لرینی
 بیان ایدوب یکر می جلدلق مکمل طب کتابی یازمشدر که
 بوده اوروپا دیل لرینه ترجمه اولنوب علم طبه کوپ خدمت
 ایتمشدر.

ینه شو زمانده یعنی هجرتك دوزدنجی عصری آخرنده
 حسین ابن سینا حضرتلری دنیا یه کلوب بخاراده طب و علوم
 و فنون تحصیل ایدوب اون یاشنده ایکن نام کسب ایتمشدر.
 سلطان محمود غزنوی طرفندن دولت خدمت نه دعوت
 و قبول اولنوب ان سیما امور سیاسیه و ملکیه ایله مشغول
 اولدیغی حالده طبه و تاوم و فنون سائر هیه متعلق خیالی
 اثرلر تألیف ایتمشدر (قانون) عنوانیله طبه دائر یازدیغی
 مشهور کتاب آتی یوز ییل هر طرفده دستور العمل طوتیلوب

اورپا ديللرينه نيجه مرتبه ترجمه اولنوب فرانسه و ايتاليا مکتبلرنده تحصيل اولنور ایدی.

اندلسده هجرتك آلتنجی و یدنجی عصرنده نام قزانمش اسلام طبیبلری ابو القاسم بن عباس، ابو مروان ابن عبدالملك، ابو الولید بن ابو الرشید و عبدالله بن احمد بن علی البيطار و غیرلردرکه طبده کشفیاتلری و بعض اثر لری اربانه و اوروپا علماسنه معلومدر.

حکمت

علم حکمت اسلام انده ترقیسز قالمامشدر. عباسیلر زما ننه اسلاملر یونان حکماسنك حکمه دائر اثر لرینه اشنا اولوب و بونلردن ارسطو، افلاطون تألیفاتنه پك چوق شرحلر و حاشیهلر یازوب سقراط، فیثاغورث دیورث افکارلری و ناملری بینالاسلام شهرت تاپمش ایدی.

زمانزه اسلامارك عوام صنفی خارا و باسندن زیاده حکمتدن قورقدیفی و اوروپالیلرک چوق وقتلره قدر علم حکمت قرآن کریمه مخالفدر ظناری اساسسز و آصاسزدر. علمای اسلامك علم حکمه دائر یازمش کتابلرینی کوروب اوروپالیلر قرآن حکمه مخالف اولمادیغنی آکلادقلری کبی مذکور کتابلری بزم عوام اوقومیه نائل اولسهلر حکمتدن بو قدر قورقمزلر ایدی. حکمه دائر مشهور ارلری اولان علمای اسلامدن محمد بن مسعود، ابو تمام نشابوری، ابن سهل بلخی، فارابی،

ابن سینا و بونلردن صوك ظهور ایدن ابن بایه (اوروپا لیلرجه اوینپاس) ائیرالدین، ابن الرشید و نصرالدین طوسینک نالملری حاضرده علمامزه آزمی چوقمی معلومدر. علمالر افکار لرینه کوره (طبیعیون) (دهریون) (معتزله) (صوفیون) و (متکلمین) کبی نیجه فرقهلره منقسم اولمشلردر و حکمت ایله قرآن امتزاجندن عقاید و تصوف علملری دوغمشدر حکمت دینییه متعلق یازان علمادن امام غزالی یوز قدر کتاب یازه شدر. حکمت تصوفده محی الدین عربی، چنید بغدادی، مولانا کبی اولوغ ذاتلر چیقمشدر. اوروپاده (فیلسوف، میستیق) دیکلری علمانک (صوفیون) فرقه سیدر.

❦ قانون و نظام ❦

قرآن کریم پک چوق احکام شرعییه حاوی اولدیغی کبی حضرت پیغمبرکده معاملات حقننده حسابسز احادیث شریفه لری اولدیغندن اسلامک ظهوری ایله براسر بر شریعت یعنی قانون میدانده چیقوب یوز ییل قدر آیات و احادیث ایله حکم اولندقدن صوك آیات قرآنیه و احادیث نبویه نك دلا تیلله و حقننده آیت و حدیث اولمیان خصوصاتده عقل و انصاف و حکمت و حقانیته باقوب مکمل بر شریعت ترتیب ایتمک حاجتلی کوریلوب امام اعظم ابو حنیفه، امام شافعی، امام مالک و امام حنبل بو ایشی اجرا ایدوب دین اسلامه و مد نیت اسلامیه زور خدمت قیلدیلر.

قانون عادل ترتیبی ایلہ برابر دولت و ممالک اداره
سی ایچون اسلاملر شرقده و اندلسده پک چوق نظاملر تر
تیب ایدوب یوللار یاسامق، یوللارده قیولر قازمق، چشمه‌لر
بنا ایتمک، صوسر قزلرد صو آقزمق، دکرلرده لیمانلر آچمق،
باغچه و بوستان یئتشدرمک، اهالی بی یاماندن قورچالامق،
تجارت و صناعتی ایلرولتمک کبی خصوصلرده پک چوق تدا
بیرلری بار ایدی.

تاریخ

تاریخ یازمیه مسلمانلر هر ملتدن زیاده خدمت ایتمشلر
دیهه ک جائزدر. کاتب چلبی (کشف الظنون فی اسامی الکتب
و الفنون) نام اثرنده بیگ اوچیوز مورخ (تاریخ
یازیجی) حساب ایدیور. اسلام مورخ لرندن اک مشهوری
ابولغدار ایلہ ابو الفرج و برهان‌الدین ایسه‌ده ابن خالدون
ایلہ مقریزی بونلردن اشاغی قالمیوب جمله‌سک اثرندن او-
روپالیر حصه آلمشدر.

ابولغدار سوریه حکمداری اولوب محاربده شجاعت،
حکومتده عدالت و حقانیت کوسترمک ایلہ برابر بوش وقتلری
علوم و فنون ایلہ مشغول اولوب بیوک جغرافیا ایلہ جمله
ملترلردن بحث ایدن بر تاریخ یازمشدر.

ابولفرج حلب شهرنده ئیسیقوب یعنی اولوغ پوپ او-
لدیغی حالده سریانی لساننده عربلرک، ماغولمرک و چنکیزک

تاریخ لرینی یازوب دین اسلامی قبول ایتدکن صوک بو اثر
لرینی عربی یه ترجمه ایتمشدر.

برهان الدین بغدادده نجم الملک مدرسه سنده و بعده
موصلده مدرسک ایتدکن صوک مصر حکمداری صلاح الدین
ایوبی طرفندن دعوت اولنوب قاضی عسکر تعیین اولنمش
ایدی. خدمتدن چیقاج مکمل بر تاریخ یازمشدر.

ابن خلدون عرب و بربری اهلینک تاریخنی یازوب
هر احوالک دوغریسنی و مبالغهسز یازمق ایله مشهوردر.
تقی الدین احمد مقریزی نام مورخ ابن خلدون زما-
نسک ادباسنددر.

ابن خلدوندن یوز سنه صوک مسعودی ظهور ایدوب
(اخبار الزمان) و (الکتاب الارسطی) ناملرند. یکر می
جلدن زیاده اثر یازمشدر. ابن اثیر بغدادده تحصیل علو-
مدن صوک (کمال التواریخ) نام اثری یازمشدر که مولانا
نجم الدین طرفندن فارسی یه ترجمه اولنمشدر. اندلس یعنی
اسپانیا مسلمانلری ارده سنده دخی پک چوق تاریخ یازوجی
(مورخ) ظهور ایتمشدر؛ هجرتک اوچنجی عصرنده القطیبه
اندلسک اسلاملر ضبط ایتمه سنه دائر و احمد بن محمد اند-
لس امیه خلیفه لرینک مدنیت یولنده ایشلری و غیرتلری خصو-
صنده یوز اثر یازمشلردر.

آل تیموردن ابو الغازی حسنک زمان سلطنتنده یعنی

طهوزنجی عصر اسلامیهده همامالدین میر خوند آزیآ احوالی
حتمنده بیوک برکتاب یازمشدر.

تاریخ یازمش علمای اسلامک آدلی یازلمق کرکسه
بر کتابجه تولدرمق ممکندر مرادمز ایسه بارجهسنی کوسترمک
دکل بار اولدقلرینی بیان ایتمکدر.

اوروپاده بو کونده اک معتبر اولان حروف هجأ ترتیبی
ایله یازلمش جغرافیا و تاریخ و تراجم احوال کتابلری —
علمای اسلامک ایجاد ایتدیکی اصول اوزره یازلمشدردر لسان
عربیده بو قبیلدن اثر کوپدر. مثلاً (کتب خانۀ حکما) و ابن
احمد بن قاسمک (طبقات الاطبا) ابن حلیکانک (وفيات
الاعیان) ی جغرافیا و تاریخ کتابلریدر. کاتب چلبی نک اثرنده
بو کبی کتابلردن سکز بیک بشیوز کتابک نامی بیان اولنمشدر.

ادبیات

علوم و فنون، ترقیسنه چوق خدمت ایتدکلی کبی اسلام
ملر ادبیاتده دخی چوق ایلرولمشدر ایدی ابتدای مرتبه صرف،
نحو، معانی، قواعد و لغت کتابلری ترتیب ایدوب چوق
تفسیرلر یازدیلر. صرف و نحو و معانیده آبدان سیبوی
— زمحشری — قارسی — جاج — ابن حاجت و لغت
ترتیبنده جوهری، فیروز آبادی و زمحشری مشهوردرلر.

لسان فارسیده قلم چکمش آبدان فردوسی طوسی —
نظامی — انواری — سعدی — شیخ عطار — حافظ —

خسرو کبی شیرین قلمی کوزل یازلی شاعر لر یتشمشدر.
فصاحت و بلاغت فنیه اسلام لر کوپ خدمتار ایتمشلر. سعد
الدین تفتازانی نک (تخصیص المفتاح) جلال الدین غزوینی نک
حقیقه البلاغه) میر شمس الدین نک (اداب الکتاب) نام اثر لر
بو قبیلنددر.

اخلاقه دائر فاصح یازلمش امثال و حکایه کتابلری
حسابسزدر. اصواف الذهبی — لقمانک امثالی — کلیله و
دمنه — الف اللیلة واللیلة حکایه لر و لسان فارسیده کلستان
انوار سهیلی — جمسه نظامی و غیرى اثر لر بو قبیلنددر.

شعر مجموعه لر ایسه اسلاملرده غایت چوقدر شعر
اسلام ایجادی دیسهک دوغریدر. لسان عربیده فارسیده و
ترکیده حسابسز شعر کتابلری موجوددر.

اوروپاده شعر ایجادی فرنسه نک (پرووانس) ولایتنده
ظهور ایتدیکی اسپانیا عربلرینه یقین بولنمش اولدیغنددر.
شویله که فرانسه نک و بعده اوروپانک شعر خواجه لر اندلس
یعنی اسپانیا اسلاملریدر.

❦ علوم ریاضیه ❦

اسلاملرک نجوم و هیئت فنلرنده قیلدقلری ترقیات کو.
سترلدی. علوم ریاضیه دخی اسلاملرک الندن قورتلمادیغی
بیان اولنه جقدر.

نجوم و هیئت تعلیم ایتمک ایچون علوم ریاضیه به حـاـ
جت باردر. نجوم و هیئته خدمت ایدن اسلاملر علوم ریـاـ
ضیه به چالشمیه مجبور ایدیلر. بوندن بویله بو فنلری دخی
مسلمانلر شو درجه توسیع ایتدیلر و زورلاتدیلر که بو
فنلرک موجودی عد اولنسهلر مناسبدر. اوروپالیلر علوم ریـاـ
ضیه بی علمای اسلامدن آلوب، اوزلرندن پک آز شیلر
قوشه بیلدیلر.

علمای اسلام حساب، هندسه و جبر فنلرینی همان
تازهدن ایجاد ایندکلرندن ماعدا فن مخایکی به (ماشیناجیلق)
و فن ابصاره (اوپتیقه) چوق خدمتلر ایتمشلردر. حسن ابن
هیشم و آخری بوفنلره تیشلی چوق اثرلر یازمشدرلر. اوروـ
پاده باشته فن ابصاره متعلق کتاب یازان « ویتلیون » نام بر
پولاقدر که بونک یازدقلری الحزنک اثرندن آنمش معلوم اتدن
باشقه بر شی دککدر.

علمای اسلام فن حسابی و هندسه بی یونان اثرلرندن
آمشلر ایسهده بونلری شو عالی و زور درجهیه چیقاردیلر
که یونانیلر توشده دخی کورد بیلملرلر ایدی. فن جبری
ایسه تازهدن ایجاد ایدوب « الجبرالمقابله » آدینی بردیلر.
قواعدجبریتهک فن هندسهده قوللانماسی حسابده اولان اشـاـ
رتیر و مجهول اولان رقمیلری حروف ایله اشارت اصولنی
هپ علمای اسلام ایجاد ایتمشدر.

علمای اسلامك علوم ریاضیه‌ده‌کی کشفیات و ترقیاتی
بتائینك کتابندن آکلاشیلور. اوندن صوك ثبیت ابن کره —
محمد بن موسی — ابولوفا — ابن یونس — ابوالحسن
علی — ابن هیثم و سائر علما علوم ریاضیه‌یه چوق خدمت
ایدوب بونلری توسیع ایتمشلردر. آنجق بونلرک یازدقلری
اثرلردن کویسی حاضرده یوق بولوب و بعضی‌ده اوروپالیر
معلوم اولمادیغندن اهل اسلامك علوم ریاضیه‌ده‌کی ترقیاتی
لازمجه معلوم اولمامشدر.

محمد بغدادی نام عالم سطح ارضی اولچه‌مك و قارته.
سنی یاسامق فینه دائر مکمل کتاب تالیف ایدوب، مسافه‌لری
یرلری اولچه‌مك و تقسیم ایتمك خصوصده نیجه سؤال‌لر
ترتیبندن صوك بونلری اوزی حل ایتمشدر.

بو‌گونه قدر مذکور علمانك اصولی اودوپاده مقبول و
مستعملدر، بو ~~کونده~~ قوللانیدیغمز ساعتلرده «ساعت» و
«دقیقه» تقسیم خانه‌لری اسلام هنری اولدیننی ابو الحسن
مغربینك کتابنده مفصلا بیان و تصریح اولنمشدر.

اشبو علمانك اوروپا لسانلرینه ترجمه اولنمش کتابلری
مدنیت حاضریه و علوم ریاضیه‌یه خیلی خدمت ایتمشدر. ابن
یونسك «ازیاج حاکمیه‌سی» و غیریری اثرلری (قو —
شو — کلف) طرفندن خطای دیلنه ترجمه اولنوب معارف
اسلامیه خطایه دخی ضیا برمشدر.

اوروپا خلقلری و روسلر (سنه شمسیه) ایله حساب
 قیلدقلرنی معلومدر ولکن روملرک و روسلرک سنه سی اورو-
 پا افرنج سنه سندن اون ایکی کون آرتقه قالور.

بو ایسه سنه رومی نك حسابنده خطا اولدیغنددر اورو
 پالیر بو خطایی فهملب ییل حسابنی تماملب (سنه افرنجیه)
 ترتیب ایتدیلر اوروپالیلردن نیجه یوز ییل بورون ملکشاہ
 سلجوقینک زمان سلطنتده اسلام علماسندن عمرالخيام ایله
 عبدالرحمن الحزانی درست و تمام سنه شمسیه حسابلب
 (سنه جلالیه) نامنی برمشلردر.

اشبو سنه جلالیه اوروپانك سنه افرنجیه سندن هیچ
 بر فرقی باشقه لغی یوقدر.

﴿ فن جغرافیا (جهان نامه) ﴾

علمای اسلام اوزلرندن بورون اولوب کچدش علمانك
 تورلی اثرلرینی و کتابلرینی ترجمه و تحقیق ایلدکلری کبی
 یونان علماسندن بطلمیوسك جغرافیاسنی ترجمه ایتمشلر ایدی.
 « جغرافیا » کلمه سی یونان لغتی اولوب معناسی —
 طوپراغك بیان و رسمی — دیمکدر. جغرافیایه جهان نامه
 دیمك خطا بولماز.

بارجه علملری علمای اسلام توسیع ایدوب خیلی
 کشفیاتلر ده قوشدقلری کبی فن جغرافیایی دخی چوق تو-
 سیع ایتمشلردر. یونانیلرک جغرافیاسی تحقیق و تجربه یه محتاج

اولدیغنی کوروب مأمون خلیفه نك امریله سنجار صحراسنده
 علمادن تجریه هیئتیی تشکیل اوانوب، بطلمیوسك جغرافیاسنده
 کوستریلن عرض و طول درهجه لری تصحیح و قارته لر تر-
 سیم اولنوب (رسم الارض) نامنده مکمل جغرافیا کتابیی
 ترتیب اولنمشدر.

اسلاملرک حکمنده اولان طوپراقلر همان جهاننک یارتسی
 اولدیغندن و اسلام تـیـجـارـلـری و سیاحلری هر طرفلری
 دولاشمقده اولدقلرنن تیز وقتده پک چوق اخبار و کشفیات
 جغرافیه طویلانوب جغرافیا معتبر فن اولمش ایدی جغرافیون
 اسلامک اک مشهور اثرلری اشبونلردر :

۲۹۰ تاریخنده ابوالقاسم عبدالله نك (کتاب المالك و
 الممالك)؛ ۳۰۳ — ۳۰۹ سنه لرنده ابو اسحق اصطخرینک
 (کتاب الاقلم) ۳۲۰ سنه لرنده محمد (جها) نك (کتاب
 المسالك فی معرفت المالك)؛ ۳۲۸ ده ابن حوقلک (کتاب
 المسالك و الممالك و المغلوز و المهالك) و یـنـه یاقوت
 حموی نك (معجم البلدان) یاقوت حموینک جغرافیایه مخصوص
 حروف هجا ترتیبی اوزره یازلمش لغتی باردرد. مغرب
 علماسندن ادریسک مکمل جغرافیایمی و قارته لری باردرد.
 بو عالم قرطبه دارالفنوننده تحصیل علمدن صوگ نیجه وقتلر
 سجیلیا حکمداری یاننه جلب اولنوب جرمتلنمشدر. ادریسک
 ترسیم ایتدیکی جغرافیا قارته لری نیجه یوز سنه لر اوروپاده
 دستورالعمل طوتنمشدر.

افساق تیمورک اوغلی شاهروح ایران حکمداری اولغاج
هند و خطای ایله مناسبات دوستانهده اولمغی ایچون شو مملکتلره
الچیلر یوللامش ایدی. هندوستانه علمای عصردن عبدالرزاق
سمرقندی کیتمش ایدی بو الچیلر هند و خطای حقه زده پک
چوق اخبار و معلومات جغرافیه طویلامشار ایدی. شاهروحک
اوغلی الغ بک معیتنده اولان علمادن علی قوشجی یی
مخصوص سیاحتیه یوللاب علی قوشجی ارضک طولی
درجه سنی تصحیح و ککره ارضک جسامتی درجه سنی تعیین
ایتمک ایله جغرافیای اسلامییه زور خدمت ایتمشدر.

اسلام علماسی طوپراقلرک قارتهلرینی یازدقلری کبی دکر
قارتهلری دخی یاسامشار ایدی که دکر قارتهلرندن یونان علما
سنک هیج خبری بوق ایدی شویله که دکر قارتهسی اسلام
احتراعاتیدر ۱۴۹۷ سنه سی طش دکرلرده بر چوق آدالر
کشف ایتمش مشهور پورتوغالیالی ملاح (واسقودی غاما)
عربی العبارة بر دکر قارته سندن کوپ فائدهلر تاپمشدر.

ایشته هیئت، نجوم، علوم ریاضیه و جغرافیا فنلری
اسلاملر غندنده معتبر و مقبول اولدقلری یوقاریده ذکر او-
لنمش علمانک و تالیفلرینک ناملرندن کرکی کسی آکلاشیلیور.
بو محله قدر عموم اسلامنرک آثار مدنیه لرندن بحث
ایتدیکمر حالده تاتار ترککی اقوامنک آثار علمیه و ادبیه سنه
دخی بر کوز تاشلامق مناسب کورلدی.

روسیه دولتهنده ساکن تاتار، نوغای، قزاق، قومق،
سارت، و اکثر قافقاز و ترامن خلقلری هپ ترک اولادندن

اولوب بیوک علمالر و حکمالر یتشدرکلی اربانه معلومدر.
 ترک قوسی ذهن و فهمده ناقص و قوتسز اولدیغی
 و بوندن ایچون قبا و قره ایشلردن ماعدا فهم و استعداد
 عقلیه کرک اولان ایشلرده پک ناچار و حالسز اولدقلری بعض
 اوروپا علماسنک اعتقادی اولدیغندن بو مسئلهیه دقت کرک
 اولدی.

بزرلر یعنی اصل ترک و ترکی دیل ایاه سویلش خلقلر
 علم و معارفه قوت یتشدره میوب چوباناق و مال بافق و
 قره خدمتچیلکدن ماعدا ایشلره و هنرلره یاردمیه جق خلق
 اولدیغمز حقیقتمی؟ اوت یالان — اوقوساق کورسک —
 بیلورمز اوکرنورمز شبهه می بار؟ مدنی و معرفتلی خلقلار اک
 ابتدا چوبان و قره خدمتچی ایدیلر دنیایه هر کس دیلسز
 کلور بعده دیل اوکرنور.

هر ملتک هر خلقک قرار و درجه سنی یتشدردیگی
 علماسندن حکماسندن و استادلرندن ظاهر اولور.

باقیق ترکلر علما ادبا و مشهور دانا کشیلر یتشدردیلر
 می؟ اولوغلری کبملردر؟

باشقه بعض خلقلره نسبتا فنون و صنایعه چوق کرده
 قالدیغمز و بزدن زیاده قابیل و استعدادلی خلقلر اولدیغی
 انیسکار اولنمز اما خدای تعالی نک بزه بخش ایلدیکی ادراک و
 استعداد ترقیات ذهنیه و عقلیه مز ایچون کافیدر هم یتیشیر.

ارهمزده اخلاق و ادب لازم درجه ده در صداقت، دوغریلق
 — مسافرجیلک و مرحمت قوم ترکی اردسنده عمومی خا-
 صیتار اولدیغی سیاحلر کزنجیلر طرفندن انکار اولنمیور.
 غیرینک مالنه و ناموسنه حرمت ایتمک زیان کتورمامک طبیعت
 ملیهمز اولوب و باشقه اهالی ایله قارشق اولمیان تانار ترکی
 خلقلری ساکن شهرارده خرسزلق و اوغری اولمدیغی معلوم
 اولوب اهل تجربه طرفندن دقته انمشدر.

بر خلقک یا بر قومک اخلاق کسب ایتمه سی استعداد
 عقلیه سندن دوغار. ناقص عقلدن مقبول اخلاق و ادب دوغمز.
 بو کوننده مدنی و زیاده ایرولمش خلقلر و یا که
 استعداد فکریه و قوت عقلیه داعواسی ایدن خلقلر اره لرندن
 دنیایه کلمش مشهور علما — حکما — ادبا — فضلا — شعرا
 فیلسوف و کاشقلری بونلرک استعدادینه دلیل و برهاندر....
 مثلا یونانیلرک دنیاده نامی شهرتی اره لرندن ظهور ایتمش
 ارسطو، سقراط، افلاطون کبی حکمالر و متفکندر سببندندر.
 بزlr یعنی ترک خلقلری کیملر ایله افتخار ایده چکر؟
 ارهمزدن علوم، فنون، فهم و معیشت باغچه سنی یاراشدیران،
 قرانغیده ضیا برن نامی جهانیه معلوم حکما — علما و ادبا
 مز اولمشمی، بارمی؟

مال آسرامق، چوبان و یول باسماق و قاربوز ساچماق
 علمندن ماعدا هنریمز اولسیوب سامویت، چواش و چنکانه

(چيغان) خلقلری کبی ذهن و عقل اثرلرندن محروم بر
 خلقمی یز؟ خیر و بیك مرتبه خیر! بویله ظن ایدنلر تاریخ
 بیلمیانلردر و بیئلنلر ایسه اقراردن عاجز و محروم قلانلردر
 چونکه ترکلرک علوم و فنون — صنایع و معیشت میداننده
 اثرلری خدمتلری باردرد.

اوزوندن اوزاق و كوپ یازمیه مرادمز اولمیوب آز
 سوز ایله مسئلهیی اثبات ایده یك.

ترکلرک دین اسلام ایله مشرف اولمزدن بورنغی حاللری
 چوق معلوم دكل ایسه ده مسلمان اولغاج ناملری عالمده
 مشهور اولدیغی معلومدر. آره لرندن عادیل و کامل حکمدارلر
 ظهور ایستدیکی کبی علما و ادبا میدانده چیقمشدر. بونلرک
 عرب — فارس دکل تاتار اوغلی تاتارلر ترک اوغلی ترکلر
 در! بارجه سنی دکل بر خیلینسی کوسترده یك:

عالم اسلامیتده مشهور و اوروپا فرنکستان علماسنه
 معلوم « معلم ثانی » نامنی کسب ایتمش ابو نصر فارابی
 حضرتلری ترک اوغلی ترکلرکه هم برنجی علمادن هم برنجی
 حکمداندرد. علی حسین ابن سینا حضرتلری اوروپاده (آویسینا)
 نامی ایله مشهور اولان عالم ترک اوغلی ترکلر یونان قومی
 ابقرات کبی طبیب و ارسطو کبی فیلسوف ایله افتخار ایدر
 ابن سینا ایسه هم طبیب مشهور هم فیلسوف نادر ایدی! ابن
 سینا ارسطونک عکسی دکل ایدی و لکن ارسطونک شاگردی

اولمیوب اوزینک استعداد عقلیه و ذهنیه سی ایله ارسطویه برابر کلامشدر. ابن سینا بخارا میوه سیدر. انک زماننده ایسه بخا راده ارسطو اثرلری و فلسفه سی معلوم دکل ایدی و او قولمیور ایدی. ابن سینانک ترتیب ایتدکلری بعض علاجلر دارولر بو کونه قدر تبدیل اولنمیوب اوروپاده استعمال اولنیور.

غزنویلرک و تیموریلرک سرایلری علما و حکما جمعیتلری ایله شرفلندیکی تاریخارده یازلمشدر. بو جمعیتلرده عرب و فارس علماسی و متفنینلری چوق ایدیسه ده ترک و تاتار جنسندن علما و ادبا از دکل ایدی. ازیا قطعه سنک اک مشهور جهان کرلرندن آقساق تیمور که تاتارلرک اسکندریدر - علمایه و حکمایه کوستردیکی حرمت و رغبتدن ماعدا اوز خانه سندن چیقمش یعنی اوغلینک اوغلی (الغ بک) حضرتلری علم نجوم و هیئتیه کتاب صاحبیدر. بو عالم حکمدارک اطرافنده اولان علما و ادبا هب ترکلردر. حسن چلبی، قاضی زاده، علی بن محمد قوشچی و غیریلر ترک علماسی و متفنینلریدر. برده علی شیر حضرتلرینی اشارت ایده یکه که جفاتای ترکیسند مشهور شاعر و مشهور ادیبدر.

ترک و تاتار خلقلرینک آغزدن آغزه آیتله کلمکده اولان بیکلر ایله ضرب مثاللری و شعرلری طوپلانسه لر قرق کتاب اولور بونلرک استعداد عقلیه لرینه و نزاکتدن محروم قالمدقلرینه ینه بر دلیلدر، چونکه معلومدر که عقل و فهمدن نقصان خلقلرده شعر و امثال اولماز و یا که پک آز اولور.

زمانمره یقینجه وقتلرده خانلردن و دخی قادیلردن دیوان صاحبی شاعر و شاعرلر چیقمشدرکه تاتلی و یقیشقلی دیل و تراکت قدری اولوغلر سراینده هم قادیلر بـینـندـه فهم اولندیغی آکلاشلیور.

عثمانلی ترکلری ازیا اورتهلرندن اناطولییه و روم ایلینه جایراب علوم و فنون و صنایع یوانده خیلی ترقی ایتمشلر در. عثمانلی ترکلرینک علما - و حکما - و ادباسی کوپدر. بز بونده انجق اوچ بشینی کوستره جکیز شیخ شمس الدین بخاری، قرا داود، منلا خسرو شیخ و فاء قره یعقوب، تاجی زاده، سنان پاشا، قاضی زاده علمای عثمانیدنلرلرکه بو ذاتلرک یاز دقلری اثرلر هر علوم و فنوندن بحث ایدر.

ترکی کتابلری و کتب خانهلری تفتیش و معاينه ایدن کشی لسان ترکیده اک خوش یولده یازلمش شعر مجموعهلری و دیوانلری و غایت نازک و لطیف دیل ایله یازلمش حکایهلر کوره جکی کبی سیاست (پولیتیکا) فقه، اخلاق، علم حساب علم حکمت، نجوم، فلسفه و غیرى فنلره دائر کتاب و اثر کوره بیلور.

ترک علماسنک بعض اثرلری اوروپا لسانلرینه دخی ترجمه اولنمشدر. علی شیر اثرلری بر قاج لسانه، اق حصارلی خواجهنک (اصول الحکم فی نظام العالم) نام کتابی و حاجی خلیفه نک (کشف الظنون) نام کتابی فرانسزجهیه ترجمه

اولنمشدر؛ (تقويم التواريخ) ايسايانجهيه و تركي (جهان نامه) لاتين و بعده نمس ديللرينه ترجمه اولنمشدر.

تاتار تركي خلقرينك استعداد عقليه دن و مساعي^۲ دهندن محروم اولمدقري بو يازديغمز بعض اخباردن آكلا- شلمقدهدر. روسيه اسلامري ضيا معارفه و ترقي^۳ فكريهيه قابل اولدقلى اقوام تركيهيه منسوب اولدقلرندن آكلاشلسه كرك.

قصه دن حصه اولدر كه

هر ملك و خلقك بيوكلكي زورلغى (چوقلق)، (مال و كسب)، (شجاعت) ايله اولچينلور ايسه ده اك شرفلى ميزان و اولچى (علم و هنردر) كه بونلره مالك اولان خلق اك اولوغ اك بيوك خلقدر.

اسلاميت و مدنيت

دنياهه ياشامق و معيشت ايتمك ايچون انسانلره بعض ايشلر بعض حركتلر كركدرد. بعض ايشه دين رخصت برر؛ بعض ايشه دين رخصت برمز و بوندن بويله دينك مدنيتيه چوق مدخلى و مناسبتى باردرد. اوله بيلور كه بر دين مد نيتيه مساعددر رخصت بريچيدرد؛ اوله بيلور كه غيرى مساعددر رخصت بريچى دكلدر. اسلاميت مدنيتيه مساعدميدر دكلמידرد؛ هر نه نقدر بو مسئله بزجه كونش كى اشكار ايسه ده اوروپا غزته لرندد بعض بعض يازلمقده اولان افكارلر پاك اسلاميته اسنادلر ايدوب اسلاميت مدنيتيه بعيد و نامساعددر ديدكلرينه

بنا و برده بصیرتسز و نادان اسلاملر بدویت و نادانلق
 اثرلرینی قواعد شرعیه ایله قاریشدیروب و بری برندن فرق
 ایدهمیوب « بو اسلامه کرکمی » « بو ایش اسلام ایشی دکل »
 « اسلامه بو هنر بو بیلوک کرکمی » « بو کفار ایشی » !
 و بو کبی نیجه نیجه افکار باطله لری قاعده معیشت ایدینوب
 اوروپالیلرده اولان سؤزنک آرتمنسه سبب اولدقلرندن بو دفعه
 بش اون سوز آیتق کرک اولمشدر. اسلامیت مدنیته مساعد
 میدر دکلمیدر؟ اوت مساعددر، دلیلز دخی چوقدر. بر دینک
 حقیقتنی بیلکم ایچون ایکی یول بارد: بری — دینک
 اساسن و قواعدینی اوقوب بیلکم؛ ایکنجی سی — او دینه
 اولان خلک احوالن یخشیجه تفتیش ایدوب بیلمکدر.

استر برنجی، استر ایکنجی یول ایله ایزلرسک دین مبین
 اسلام مکمل بر منبع مدنیت اولدیغنی کوررمز قرآن عظم
 الشان بر کتابدرکه — هر نقطه سی واسطه مدنیتدر.

پیغمبریمزک حدیثلری، اصحاب کرام و غیری اعظم
 اسلامک کلمات و حکمیاتی بر قانون فلاح و مدنیتدر. دنیا-
 ده شریعت محمدیه قدر حقانیت و مساوات اساس اوزره تأسیس
 اولنش هیچ بر مکمل قانون یوقدر.

مدنیتهک باشی و ارکانی اولان معارف، سعی و عمل
 اتخاد، مساوات، حریت، محبت وطن کبی اوصاف ممدوحه دین
 اسلامک برنجی درجه ده امر و توصیه ایتدیکی احکامندندر.
 تحیصل علم و معارف حقنده آیات کریمه نك معانی جلیله

سی تمامیلہ تفسیر اولنسه باشلوجه بر کتاب اولور. « بیلنلر ایله بیلماینلر مساوی اولورمی » ؟ معاینده کی آیت کریمه ایله « بشکدن لحدہ قدر تحصیل علمه چالیشک » و « دخی چندہ (خطایده) اولسون علمی طلب ایدیکز » ضمنده کی حدیث نبویه لر و حضرت ابا بکر الصدیق « هر بر مؤمن و مؤمنه علم فرضدر » و حضرت علینک « علم مسلمان مالیدر قایدہ بولسه باروب آلور » کلام مفیداری اسلامیتنک مدنیه مساعد اولدیغنه دلیل دکلمیدر؟

اسلام کبی علمه معارفه علمایه و حکمایه رعایت و حرمت ایدن خلق کورلما مشدر.

غیری ملتلر علماسن و حکماسن حبس خانہ لرده و زندانده چورتدکده اسلامار ارسندہ بونلر برنجی پوستلره کچوب پادشاه سرایلرنده و پادشاه سفره لرنده عمر کچورلر ایدی.

اسلامیت مدنیه مساعدمی؟ سؤالنه جواب ایکنجی یول ایله ایزلرسک یعنی دین اسلامک ماهیتنی اسلام خلقلرینک احوالندن استدلال ایتسک کذا اسلامک سبب مدنیت اولدیغنی کورریمز. تاریخ عمومی آچوب بش اون صحیفه او قوساق بونک اثباتی قارشومزه چیقار عرب قومی اسلام ایله مشرف اولمز برون اوفاق بر قوم ایدی. نه اونلرک عالمدن نه عالمک اونلردن خبری بار ایدی! معارفدن، هنردن، سیاسیتدن، فنون و صنایعدن بی خبر یالکزر اشعار بدویه لرله کون ایدن

قبيله لر ايدى؛ نه ترتيب نه نظام نه اخلاق نه ادب، نه دولت
 نه ملت بار ايدى. . . . دین اسلامی قبول ایتملریله عربلرک
 هر بری بهادز اولوب عالمه کورندیلر همان شعرلرینه و فصا-
 حتلرینه حکمت و فنونی قوشدیلر: عدالت و حقانیت ایله
 دنیایه نمونه امثال اولدیلر. یوزنجی ییل اولمز برون بر
 خلافت پادشاهلق میدان کتوردیلر که بر چتی سمرقنده دیکری
 آفریقا اورته لرنده ایدی؛ بر چتی هندوستانده دیکری فرانسه
 حدودنده پرینی داغلرنده ایدی بیکلر ایله تورلی تورلی خلقلر
 ملتربلرک اخلاقلرینه، دیلنه، نظاملرینه، عادتلرینه، بیلوک
 و هنرلرینه سوقلانج، تابع و مفتون اولوب اوز ملتیرینی،
 دینلرینی، دیللرینی، عادتلرینی تاشلاب «عربلنوب» ملت
 اسلامه قوشلدیلر.

بغدادده، شامده، مصرده، اندلسده، اصفهانده، خراسانده،
 بخاراده دارالفنونلر آچدیلر. کوکدن یاوغان رحمت کبی اسلام
 طوپراقلرینک هر جهتنند عالملر، فقیهلر، متفینلر، طبیبلر،
 طبیبیلر، ریاضیلر، معمارلر، صانعلر، کاشفلر، و مخترعلر ظهور
 ایلدی! اسلاملرک افتخاری اولان شو اعظم اسلام بیکلر ایله
 کتابلر و اثرلر ابراز ایلدیلر. . . . اسلام اولمز برون عربلر بو
 درجه لری نه ایچون تاپمدیلر؟ عربلری بدویت و باغوشلق
 حائنده چیقاروب علم هنر اوکرتوب، تجارت و صناعت یولنه
 توشوروب کار و کسب ایله ادب عدالت اوزره دنیاده راحت

راحت معیشت ایتیمیه و ناملرینه جمله دنیایی رغبت ایستدرمیه
سبب دین اسلام دکلمیدر؟

اوروپا خلقلرینک حاضرده کی هنر و مدیتلرینه اساس
علمای اسلامک ثمره سعیی اولدیغی انکار اولنمز ذاتاً بعض
اوروپا علماسی دخی بونی تصدیق و اقرار ایتمشدر. اسلامیتک
ظهورندن یوز اللی ییل صوڪ اسلاملر اولدرجه مدنیت و
معارف کسب ایلدیلرکه دنیاده راحت و صفاده وقت کچورن آنجق
اونلر ایدی! جمله اوروپا دولترلرینک مالندن و قوتندن بر
خلیفه نك دولتی زیاده ایدی! اسلاملر هنر حکمت و حساب
قوتی ایله دکزلری اولچپ دنیانک هر جهتنی دولاشوب کوکده
یلدزلری حساب ایدرلر ایدی! اسلام تجارلری کاربان و کمیلر
ایله قرادن و دکزدن جهانک مال و متاعلرینی بر طرفدن بر طرفه
یرلشدیرلر ایدی. اسلاملرک یاسادیغی اشیایی و اتمه یی هیچ
کیم یاساب بولمیور ایدی. یاسادقلری شهر و بنالره زمانمزه
دخی تعجب ایدیلرور! شهرلرده تاش توشمک، یول، کوپری مسافر
خانه، حمام (مونچه) چشمه، مکتب، کتب خانه، باغ، باغچه،
بوستان، بیک تورلی صنایع، صوسز یرلره صو آقزوب صحرالری
برکتلی قيلمق و غیری و غیری کوپنک و عمومک فائده سی ایچون
تأسیس و ترتیب اولنان شیلر هپ اثر اسلامیه در.

(صوڪ) .

2328
95

